

Robert Kurelić

Status Celjskih grofova kao kneževa Svetog Rimskog carstva¹

UDK 316.35:32»13/14«

KURELIĆ Robert, Mr. sc., M. Tita 120, HR-51410 Opatija

Status Celjskih grofov kot knezov Svetega Rimskega cesarstva

Zgodovinski časopis, Ljubljana 60/2006, št. 1–2 (133), str. 49–68, cit. 157

1.01 Izvirni znanstveni članek; jezik Sn. (En., Sn., En.)

Potem ko jim je cesar Fridrik III priznal samo »knežji naziv«, so postali Celjski grofje svojevrstni »knezi brez dežele.« Iz zgodovine je znano, kako kratkega veka je bila celjska kneževina. Vprašanje priznanja tega knežjega položaja pa ostaja odprto. Avtor članka je raziskal dvajsetletno obdobje, v katerem so bili Celjski grofje knezi Svetega Rimskega cesarstva. Zanimali so ga problemi simbolične in ritualne komunikacije in pa percepcija družbenopolitičnega položaja, prestiža in ugleda. Z analizo intitulacij in salutacij v listinah, pismih in kroničkih zapisih je želel preučiti reakcije tedanje družbenopolitične srenje na novi rang Celjskih grofov. Poleg vzpona Celjskih grofov do knežjega naziva in njihove popolne afirmacije avtorja zanima tudi družbena sestava obeh družbenopolitičnih tvorb, v katerih so Celjski grofje delovali, to je Svetega Rimskega cesarstva in Ogrsko-hrvaškega kraljestva.

Avtorski izvleček

UDC 316.35:32»13/14«

KURELIĆ Robert, MA, M. Tita 120, HR-51410 Opatija

The Position of the Counts of Cilli as Princes of the Holy Roman Empire

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 60/2006, No. 1–2 (133), pp. 49–68, 157 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

After Emperor Fridrich III had bestowed upon them the title of »princes« the counts of Cilli had attained the somewhat unique status of princes with no country of their own. Yet their principedom only lasted for a brief period, and the question of the recognition of their title remains unsolved. Investigated are the problems of symbolic and ritual communication and of the perception of social and political positions, prestige, and reputation during the two decades in which the counts had been recognized as princes of the Holy Roman Empire. By analyzing intitulations and salutations in various documents, letters, and chronicle entries the author tried to learn about the reactions of the society and politicians of that time to the new rank of the Cilli rulers. Just as interesting as their political ascent to the title of princes is the social structure of both medieval states in which the princes had lived, the Holy Roman Empire and the Hungarian-Croatian Kingdom.

Author's Abstract

¹ Ovaj članak prerađena je i skraćena verzija magistarskog rada »The Uncrowned Lion: Rank, Status, and Identity of the Last Cilli« obranjenog 16. lipnja 2005. godine u odsjeku za srednjovjekovne studije Central European University u Budimpešti. Posebnu zahvalu upućujem Boži Otorepecu čija je *Centralna kartoteka srednjeveških listin*. (Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti) (dalje: CKSL) obilato korištena u izradi ovog rada.

Povijest Celjskih grofova i pet stoljeća nakon njihova izumiranja fascinira povjesničare i njihove čitatelje. Celjska je dinastija izniknula iz anonimnosti nižeg plemstva stjecanjem grofovskog titule 1341. godine² i tijekom nepunog stoljeća dostigla gotovo sam vrh srednjovjekovne hijerarhije da bi zatim nestala u shakespeareanskom epilogu 1456. godine ubojstvom Ulrika II. u Beogradu.³ Iako su Celjski grofovi i nakon desetljeća istraživanja još uvijek »Forschungsproblem,« kako je to još prije trideset godina formulirao Heinz Dopsch, brojni su povjesničari u novije vrijeme svojim doprinosom počeli raspteljivati klupko povijesne mističnosti koje obavlja ovu izuzetno zanimljivu obitelj.⁴ Jedan od problema koji još uvijek nije u potpunosti riješen pitanje je kneževskog ranga Celjskih grofova. Ugarsko-hrvatski kralj i car Svetog Rimskog carstva Sigismund Luksemburški uzdigao je Fridrika II. i Ulrika II. Celjskog u kneževski rang 1436. godine, te od njihove grofovije stvorio kneževinu što je tradicionalna historiografija prihvatila.⁵ Peter Štih analizirao je državno-pravni status Celjske kneževine i uvjerljivom argumentacijom dokazao da je prestala postojati 1443. godine sporazumom između Celjskih grofova i cara Fridrika III.⁶ Tim je sporazumom Celjskima ostalo samo njihovo »kneževsko ime« (*fürstlichen namen*) što je bio događaj bez presedana u povijesti carstva.⁷ Što se dogodilo sa njihovim kneževskim rangom? Jesu li Celjski bili prihvaćeni i smatrani pravim kneževima ili su bili doživljavani kao kvalitativno inferiorni budući su bili svojevrsni »kneževi-bezemljaši?«

Potrebno je imati na umu da su dvije osnovne odrednice srednjovjekovnog plemićkog društva bile rang i čuvanje dostojanstva.⁸ Rang, izražavan prestižem i društvenim položajem, bio je temelj hijerarhijskog društva u kojem je zemaljsko kraljevstvo predstavljalo odraz nebeskog kraljevstva.⁹ No društveni je položaj bio pitanje percepcije, te je često bilo teško odrediti tko je kome nadređen. U doba viteštva razvila se »mjerna jedinica« za plemstvo – čast. Ona je bila središnji čimbenik društvene interakcije i može se shvatiti kao »idealni kapital društvenog štovanja koju pojedinac uživa na temelju svojeg društvenog položaja i političke uloge«¹⁰ Pojedinac je stalno morao biti na oprezu jer je svaki čin koji je umanjivao njegovu čast, položaj ili integritet dovodio u opasnost njegovu sposobnost djelovanja u

² Heinz Dopsch, »Die Freien von Sannegg als steirische Landherren und ihr Aufstieg zu Grafen von Cilli,« (dalje: Dopsch, *Freien*) u *Celjski grofje, stara tema—nova spoznanja*, ur. Rolanda Fugger Germadnik, (Celje: Pokrajinski muzej, 1998), 23–36 (dalje: Germadnik, *Celjski grofje*).

³ Vidi Johannes Grabmayer, »Das Opfer war der Täter,« *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 111 (2003): 286–316 (dalje: Grabmayer, *Opfer*).

⁴ Za detaljan prikaz literature vidi Heinz Dopsch »Die Grafen von Cilli – ein Forschungsproblem,« *Südostdeutsches Archiv* 17/18 (1974/1975): 9–49 (dalje: Dopsch, *Grafen*) i Peter Štih, »Celjski grofje – še vedno raziskovalni problem?« (dalje: Štih, *Celjski grofje*) u Germadnik, ur., *Celjski grofje*, 11–22.

⁵ Vidi Otto Brunner, »Land and Lordship,« tr. and Introduction Howard Kaminsky and James Van Horn Melton, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992), 181–182.

⁶ Peter Štih, »Die Grafen von Cilli, die Frage ihrer landesfürstlichen Hoheit und des Landes Cilli,« *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 110 (2002): 67–98 (dalje: Štih, *Grafen*).

⁷ Peter Štih, »Ulrik Celjski in Ladislav Posmrtni ali Celjski grofje v ringu velike politike, u *Spomeni Helene Kottaner* ur. Igor Grdina i Peter Štih, 11–47, ovdje: 29 (Ljubljana: Nova revija, 1999).

⁸ Gerd Althoff, *Family, Friends and Followers. Political and Social Bonds in Early Medieval Europe*, (Cambridge: University Press, 2004), 62 (dalje: Althoff, *Family*).

⁹ Vidi Wim Blockmans i Esther Donckers, »Self-Representation of Court and City in Flanders and Brabant in the Fifteenth and Early Sixteenth Centuries,« u *Showing Status: Representations of Social Positions in the Late Middle Ages*, ur. Wim Blockmans i Antheun Janse, (Turnhout: Brepols, 1999), 81–113, ovdje: 81. (dalje: Blockmans, *Showing Status*).

¹⁰ Jean Marie Moeglin, »Fürstliche Ehre im Spätmittelalterlichen Deutschen Reich,« u *Verletzte Ehre, Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalter und der frühen Neuzeit*, ur. Klaus Schreier i Gerd Schwerhoff, (Köln: Böhlau, 1995), 77–91, ovdje: 77 (dalje: Moeglin: *Fürstliche Ehre*). Vidi Kiril Petkov, *The Kiss of Peace, Ritual, Self, and Society in the High and Late Medieval West*, 213–218 (Leiden: Brill, 2003).

društveno-političkoj okolini. Gubitak kneževine svakako se može protumačiti kao ozbiljan napad na integritet i status Celjskih.

Prema riječima Wima Blockmansa »Uostalom, ljudi u bilo kojem trenutku koriste razne kodove kako bi izrazili svoj položaj u odnosu na druge. Posao je istraživača prepoznati i prevesti jezik simbola koji su suvremenici implicitno razumjeli u određenom kontekstu.«¹¹ Jedan od glavnih problema u istraživanju pitanja statusa i identiteta je svakako prepoznavanje načina na koji su ljudi doživljavali stvarnost oko sebe. U svijetu visokog plemstva, o kojem je ovdje poglavito riječ, među najbitnijim izvorima su isprave i to posebice *intitulatio*,¹² te oblici oslovljavanja u pismima i ispravama.¹³ Zašto? Način na koji se pojedinac obraća određenoj osobi neposredno nam svjedoči o tome kako on doživljava društveni položaj i ugled dotičnoga.¹⁴

Celjski su grofovi imali posjede na području dviju srednjovjekovnih državnih tvorevina: Svetog Rimskog carstva i Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Unatoč tome što su društveni sustavi u njima bili u osnovi slični postojale su među njima suštinske razlike što je utjecalo i na sam kneževski status Celjskih.

»Lehenspyramide« Svetog Rimskog carstva

U visokom i kasnom srednjem vijeku društveno uređenje Svetog Rimskog carstva počivalo je na principu znanom kao »Heerschildordnung.«¹⁵ Sam termin »Heerschild« izvorno je označavao vojnu jedinicu (langobardski *arischild*, nordijski *herskjöldr*), dok je od kraja dvanaestog stoljeća poprimio nekoliko značenja usko vezana uz sustav vazaliteta: vojni kontingent seniora, pravo držanja vazala, te pravo zapovijedanja nad vojskom – ukratko, sposobnost plemića da bude dio vladajuće hijerarhije (njem. »Lehenfähigkeit«). U saskom ogledalu »Heerschildordnung« predstavlja pravnu podjelu staleža na temelju ranga u piramidu od sedam stupnjeva. Prvi »Heerschild« rezerviran je za cara, zatim slijede dva kneževska staleža (»Reichsfürsten«), crkveni i svjetovni, dok se u četvrtom stupnju nalaze takozvani »slobodni gospodari« (njem. »Grafen« i »Edelfreien«). Ova četiri stupnja tvore aristokraciju ili više plemstvo. Niže plemstvo, koje je uglavnom bilo vazalno ovisno o aristokraciji, činili su pripadnici petog (»Ritter«) i šestog (»Edelknechte«) stupnja piramide.¹⁶ Sedmi je stupanj, čini se, bio tek djelomično smatran dijelom »Heerschilda« budući su njegovi članovi imali samo pasivni »Lehenfähigkeit«, odnosno mogli su biti vazali, ali sami ih nisu mogli držati.

¹¹ Wim Blockmans, »The Feeling of being Oneself,« (dalje: Blockmans, *Being Oneself*) u Blockmans, *Showing Status*, 2.

¹² Vidi *Lexikon des Mittelalters*, V (München, Zürich: Artemis, 1991), 471; Leonard E. Boyle, »Diplomatics,« u *Medieval Studies*, 2. ed. ur. James M. Powell. (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1992), 82–113, Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 150. (Zagreb: Školska knjiga, 1991).

¹³ »Oblik oslovljavanja« ću koristiti kao termin kojim označavam dio salutacije kojim se u pismima i poveljama iskazuje čast oslovljenom sukladno s njegovim rangom. Njemački termin je »Adelsprädiat.«

¹⁴ Vidi Seija Tisala, »Power and Politeness: Languages and Salutation Formulas in Correspondence between Sweden and the German Hanse,« *Journal of Historical Pragmatics* 5, no 2. (2004): 193–206.

¹⁵ Vidi *Lexikon des Mittelalters*, IV/2 (Zürich: Artemis, 1989), 2007–2008 i Heinrich Mitteis, *Lehensrecht und Staatsgewalt*, 437–441 (Weimar: Hermann Böhlau Nachf., 1933) (dalje: Mitteis, *Lehensrecht*).

¹⁶ Car Fridrik je primjerice 1440. godine naredio svim »Fürsten, Herren, Rittern, Knechten« da ne uznemiravaju nadbiskupa Salzburga u njegovim patronažnim pravima nad zadužbinom u Reichsbergu. Heinrich Koller i Paul-Joachim Heinig, ur., *Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1440–1446)*, Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493), XII, (Beč: Böhlau, 1999), 55 (dalje: Koller, *Regesten*).

Praktična posljedica »Heerschildordnunga« bila je zabrana takozvanog »spuštanja vlastitog štita.« To je značilo da je pojedini član piramide smio držati feude samo od onih koji su bili iznad njega u hijerarhiji. U suprotnom je mogao ugroziti svoj vlastiti položaj u njoj. Taj je princip bio posljedica strategije kako bi se spriječilo stvaranje mreže saveza protiv carske vlasti, pri čemu je namjera bila zadržati krunske vazale vezanim isključivo uz kralja.¹⁷ U početku su crkveni i svjetovni kneževi pripadali istom štitu, a do diobe je došlo tek prilikom konkordata u Wormsu. Budući da su crkveni kneževi postavljeni iznad svjetovnih stvorena je »pravna rupa« putem koje su svjetovni kneževi mogli držati feude crkvenih kneževa bez ugrožavanja vlastitog ranga.¹⁸

Druga bitna posljedica bilo je formiranje kneževskog staleža – »Reichsfürstenstand«¹⁹ koji su činili pripadnici drugog i trećeg »Heerschilda.« Za članstvo u ovoj grupi morala su biti ispunjena dva preduvjeta: biti »reichsunmittelbar«²⁰ (s već spomenutim izuzetkom u slučaju crkvenih kneževa) i posjedovati vazale. Tu je ležao početak teritorijalne vlasti budući su kneževi stekli prava na polju sudstva, rudarstva i kovanja novca na svojem teritoriju.²¹ Ujedno je odlučeno kako se novi kneževi mogu proglasiti samo uz odobrenje svih ostalih članova ovog staleža. Takva je praksa ostavila četvrti »Heerschild« u međuprostoru. Unatoč tome što su bili smatrani višim plemstvom, pripadnici su četvrtog staleža bili podređeni sudskoj vlasti teritorijalnih kneževa što ih je sprečavalo u stvaranju neposrednih veza sa carem. Samo oni kojima je pošlo za rukom doseći status »Reichsfürsta«²² ili postati »reichsunmittelbar« mogli su izbjeći pritisku kneževa, no po tvrdnji Heinricha Mitteisa »sudbina je grofovskih obitelji zapečaćena već krajem dvanaestog stoljeća.«²³ Stoga je dosizanje kneževskog statusa bio vjerojatno najvažniji cilj svake ambiciozne obitelji četvrtog »Heerschilda.«

Oblici oslovljavanja

Za svaki se stupanj »Heerschilda« primjenjivao odgovarajući oblik oslovljavanja kao simbol ranga i statusa. Bio je to atribut koji se trebao pridodati ispred titule plemića prilikom oslovljavanja. Izvorno su za više plemstvo primjenjivani termini *nobilis* ili *edel*. No od kraja četrnaestog stoljeća dolazi do veće diversifikacije, te su stoga uvedeni novi termini kako bi išli u korak s promjenama u društvu. Niže plemstvo, *ritteri* i *edelknechti*, koji prije nisu

¹⁷ Sličnu pojavu nalazimo u Francuskoj pod imenom *ligesse*. Daljnjim razvojem ova je zabrana priječila svaki savez protiv cara i carstva. Vidi Mitteis, *Lehensrecht*, 434.

¹⁸ Gorički grofovi, i sami od druge polovice četrnaestog stoljeća pripadnici »Reichsfürstenstanda«, držali su niz posjeda kao leno akvilejskih patrijarha. Vidi Peter Štih, »Goriški grofje« u Peter Štih, *Srednjeveške goriške študije* 61–88, ovdje: 70 (Nova Gorica: Goriški muzej, 2002) (dalje: Štih, *Goriški*). Jednako tako i Celjski grofovi. Vidi CKSL 16. VIII. 1436., Celje, i Dopsch, *Grafen*, 19.

¹⁹ Mitteis, *Lehensrecht*, 432–444

²⁰ Pripadnik četvrtog »Heerschilda« koji leno prima od cara, ali se nalazi van sudske vlasti kneza. Vidi *Lexikon des Mittelalters*, VII, 645 (München: Artemis, 1995).

²¹ Ibid, 443 i Štih, *Grafen*, 85.

²² Iako su i grofovi i slobodni plemići (»Edelfreien«) pripadali četvrtom stupnju piramide, koliko je meni poznato samo su grofovi mogli biti izdignuti u kneževski rang po čemu se može zaključiti da je četvrti stupanj ipak imao svoju unutarnju hijerarhiju. Grofovi Schauenberga su primjerice bili »Edelfrei« do 1300. godine kada su postali grofovi, kao uostalom i Celjski 1341. godine. Vidi Alois Niederstätter, *Österreichische Geschichte. 1400–1522: das Jahrhundert der Mitte: an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. (Beč: Ueberreuter, 1996), 206 (dalje: Niederstätter, *Geschichte*).

²³ Mitteis, *Lehensrecht*, 441.

upotrebljavali posebne termine pri oslovljavanju, počeli su si dodavati *nobilis* ili *edel* ispred titule. To su učinili kako bi smanjili ili izbrisali razliku između sebe i višeg plemstva. Kao odgovor na pretenzije nižeg plemstva, aristokracija je početkom petnaestog stoljeća razvila nove oblike oslovljavanja: *hochgeboren* i *wohlgeboren*.²⁴ *Hochgeboren* ili *illustris* odnosio se na pripadnike »Reichsfürstenstanda,«²⁵ a *wohlgeboren* ili *spectabilis* na četvrti »Heerschild« i to vjerojatno samo na grofovske obitelji.²⁶ Ovi su se termini kombinirali sa titulom tako da u slučaju kneževa glasi *hochgeboren fürst*²⁷ ili *illustris princeps*,²⁸ a u slučaju grofova *wohlgeboren graf*.²⁹ Prijašnji termini *nobilis* i *edel* od tada se vežu uz niže plemstvo,³⁰ te su kasnije evoluirali u novi oblik koji postaje oznaka za čitavo plemstvo – »Adel.«³¹ Izuzetak je pak činila konzervativna papinska kancelarija koja je nastavila koristiti izraz *nobilis vir* za pripadnike višeg plemstva.³²

Pored oblika oslovljavanja postojala je još jedna bitna razlika između višeg i nižeg plemstva – *dei gracia* ili *von Gottes Gnaden*, predikat koji je kao dio intitulacije simbolizirao božansko podrijetlo vlasti. *Dei gracia* se u početku nalazio isključivo u carskim i kraljevskim obiteljima, budući da se smatralo da samo suvereni uživaju svoju vlast na temelju »Božje milosti.« No, formiranjem teritorijalnih kneževina u Svetom Rimskom carstvu stvarna je vlast postupno prešla sa cara na kneževe. Odras te promjene vidljiv je u tome što su kneževi počeli mimetički legitimizirati svoju vlast usvajajući kraljevsko-carski oblik »Herrschaftspropagande,« nakon čega je uslijedilo i pridodavanje svojim titulama *dei gracia*.³³

²⁴ Joseph Morsel, »Die Erfindung des Adels. Zur Soziogenese des Adels am Ende des Mittelalters – das Beispiel Frankens,« u *Nobilitas, Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*, ur. Otto Gerhard Oexle i Werner Paravicini, 312–375, ovdje: 320–321 (Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1997) (dalje: Morsel, *Erfindung*).

²⁵ Uključujući i grofove koji su dosegli kneževski rang.

²⁶ Nisam naišao na primjer kada bi *wohlgeboren* bio upotrebljen za »Edelfreie«

²⁷ »hochgeboren fursten herczog Friedrichs, and hochgeboren mein genedigien heren graff Friedrich vnd graff Vreich sein sun grauen ze Cilli vnd in dem Seger.« CKSL 25.V.1436.

²⁸ »illustres principes et domini domini Fridericus et Vricus eius natus dei gracia Cillie Orthenburge Zagorie que etc comites,« CKSL 29.VII. 1439.

²⁹ »dem wolgeporn herren Graf Johannsen von Schauberg,« József Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon* (Doba Ivana Hunyadija u Ugarskoj), X (Budimpešta: Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1853) (dalje: Teleki, *Hunyadiak*), 237; »wolgeboren unserm besunder lieben graf Sigmunden von Crabatan,« Blažena Rynešová, *1438–1444*, Listár a listináY OldYicha z Rožemberka 1418–1462, II (Prag: Nákladem Ministerstva školství a národní osvěty, 1932) (dalje: Rynešová, *Rosenberg II*), 93, 4. III.1441 i 94, 4. IV. 1441; »der wolgeboren vnser lieber swager graf Friedrich graff zu Ortenburg,« CKSL 16. VIII. 1436. Jednu iznimku pronašao sam u slučaju Ulrika Rosenberga kojeg Ulrik Celjski oslovljava kao *wohlgeboren* i *magnificus*, ali bez titule. Vidi Blažena Rynešová i Josef Pelikán, *1449–1462*, Listár a listináY OldYicha z Rožemberka 1418–1462, IV (Prag: Státní pedagogické nakladatelství, 1954) (dalje: Rynešová, *Rosenberg IV*) 274, 18.VIII.1450, i Blažena Rynešová, *1445–1448*, Listár a listináY OldYicha z Rožemberka 1418–1462 III. (Prag: Nákladem Ministerstva školství a národní osvěty, 1937) (dalje: Rynešová, *Rosenberg III*), 461, 16.II.1446.

³⁰ Engelharta Auersperga, nižeg plemića iz Kranjske, pisar oslovljava kao *nobilis vir*. CKSL 13.II.1450., Celje.

³¹ Morsel, *Erfindung*, 321.

³² *Nicolaus episcopus servus servorum dei. Dilecto filio nobili viro Udalrico comiti Cilie* CKSL 19. 1. 1451., Rim.

³³ Ovdje nije riječ o apsolutnoj mimetici budući je i dalje postojao odmak između cara i kneževa. Njihova je religijska legitimacija prikazana puno skromnije, upotrebom parabole iz vremena staufenskih careva koja je kneževe nazivala stupovima carstva. Nisu legitimirani pojedinačni kneževi već stalež kao cjelina. Vidi Heinrich Fichtenau, »Arenga, Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln,« *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 18 (1957), 172 (dalje: Fichtenau, *Arenga*).

Fürstliche trewefürstliche würde

Biti priznat i oslovljen kao knez ili *fürst* od strane sebi ravnih je, uz uvođenje *dei gracia* u intitulaciji, bio dio procesa kneževske afirmacije. Sljedeći je korak predstavljalo osobno korištenje riječi *fürst* što najčešće nalazimo u spoju sa riječima *ere*, *trew* ili *würde* u koroboraciji isprave. Nakon 1338. godine članovi »Reichsfürstenstanda« su uobičajenu formulaciju prilikom zakletve *bei unseren treuwen*, postupno zamijenili sa *bey unseren fürstlichen Eren* ili *bei unsern fürstlichen trewen* koje su postale općeprihvaćene do početka petnaestog stoljeća. Istovremeno se u arengi pojavljuje *fürstliche wirdigkeit*.³⁴ Jean Marie Moeglin zaključio je kako je dodavanje riječi *fürst* izričaj povećane svijesti kneževa o vlastitom identitetu čiji je rang u carstvu, za razliku od primjerice Francuske, bio pravno definiran.³⁵ Usprkos tome čini se da je postojala neka vrsta psihološke ili društvene prepreke koja je sprečavala novouzdignute kneževe u korištenju riječi *fürst* za sebe same. To se najbolje vidi na primjeru Nürnberških burggrofova. Njih je naime car Karlo IV. uzdigao u kneževski stalež 1363. godine, no još ih je godinama carska kancelarija oslovljavala sa *spectabilis/edel/wohlgenoren*. Tek nakon što ih je većina kneževa počela oslovljavati kao *illustres/hochgeboren* počeli su upotrebljavati formulaciju *fürstliche trewe*, čiji prvi spomen nalazimo u 1388. godini, dakle punih dvadeset i pet godina nakon dosizanja kneževskog staleža.³⁶

Sredinom petnaestog stoljeća ove su formulacije bile u primjeni na jugoistoku carstva, preciznije, na području pod habsburškim utjecajem. Tako naprimjer kod vojvode Alberta nalazimo uobičajenu formu *geloben bey vnsern fürstlichen trewen*³⁷ kao i proširenu *geloben vnd verhaissen wir bey vnser fürstlichen werden vnd trewn*³⁸ Kako bi naglasio svoj uzvišen status car Fridrik je koristio *bey vnsern kuniglichen worten*³⁹ ili bi tome još pridodao i *geloben bey vnsern fürstlichen trewn*.⁴⁰ Jednako je i u slučaju grofa Henrika Goričkog koji se kao »Reichsfürst«⁴¹ u ispravama zaklinjao *bei vsnern fürstlichen trewn*.⁴² Niže plemstvo koristilo je pak tradicionalnu formulaciju *bey meinen ern vnd treun*.⁴³

Ugarski plemićki sustav⁴⁴

Osnovna razlika između ugarskog plemstva i njihovih zapadnih pandana ležala je u prirodi njihove *nobilitas*. U Ugarskoj je pojam plemstva bio vezan za zemlju tako da su se među plemiće ubrajali svi oni koji su posjedovali *praedium* odnosno *allodium*. Biti plemić nije

³⁴ *Fürstliche wirdigkeit* je koristio vojvoda Rudolf IV. kako bi naglasio svoju ravnopravnost u odnosu na knežev-izbornike. Vidi Moeglin, *Fürstliche Ehre*, 81.

³⁵ Ibid, 85.

³⁶ Ibid, 82.

³⁷ Teleki, *Hunyadiak*, 134.

³⁸ CKSL 13.V.1442., Forchtenstein.

³⁹ CKSL 16.VIII.1443., Wiener Neustadt, B.

⁴⁰ CKSL 16.VIII.1443., Wiener Neustadt, C.

⁴¹ Vidi Štüh, *Goriški*, 61 i Niederstätter, *Geschichte*, 202.

⁴² CKSL 12.II.1451.

⁴³ »Also gelob ich dem obgenanten meinen Allerdurchleuchtigsten herren dem Romischen kunig bey meinen ern vnd treun.« Teleki, *Hunyadiak*, 238

⁴⁴ Namjerno izostavljam pojam »feudalizam« zbog svoje semantičke nabijenosti i velike debate koja se u suvremenoj znanosti vodi oko utemeljenosti ovog pojma. Vidi Elizabeth Brown: »The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe,« u *Debating the Middle Ages*, ur. Lester K. Little i Barbara H. Rosenwein (Malden, MA i Oxford: Blackwell, 1998), 148–169.

značilo biti potomak viteza ili posjedovati »bones meus.«⁴⁵ Za razliku od kmeta, zemlja na kojoj je plemić živio bila je njegovo vlasništvo.⁴⁶ To je imalo za posljedicu da je broj onih koji su se smatrali *nobiles* bio znatno veći nego na Zapadu, što je nadalje naglašeno odsustvom načela primogeniture. Nasljedno pravo je propisivalo jednaku podjelu imovine među nasljednicima što je dovelo do dezintegracije veleposjeda rastvarajući ga u brojna sitna gospodarstva tijekom nekoliko generacija.⁴⁷

Umjesto *de iure* hijerarhije koja se razvila u carstvu, ugarsko se plemstvo segregiralo *de facto*. Imovina i bogatstvo postali su osnovica moći, a samim time i glavni kriterij diferencijacije. U Ugarskoj nije bilo titularnog plemstva, već se pojam *barones*, koji je izvorno uveo Andrija II. 1217. godine, počeo primjenjivati na najvažnije službenike u kraljevstvu među koje se ubrajaju: palatin, *iudex curiae*, transilvanski vojvoda, hrvatski ban⁴⁸ i *ispàni* županija. Baruni su svoje službe uživali po kraljevoj volji – *durante beneplacito* – i mogli su biti smijenjeni u svakom trenutku iako je to u praksi ovisilo o snazi kraljevske moći.⁴⁹ Namjera Andrije II. bila je putem bogatih nadarbina uvesti zapadni oblik vazalnih odnosa, no taj je pokušaj propao budući da su zemljišne donacije u Ugarskoj bile budući da su *in perpetuo* i bezuvjetne. Nisu dakle stipulirale buduće službe u zamjenu za feud kao što je bio slučaj sa vazalnim odnosima na Zapadu.⁵⁰ Umjesto toga Andrija II. položio je temelje za snaženje aristokratske moći koja se često suprotstavljala kraljevskoj moći u kriznim vremenima.

Familiaritas

Sa snaženjem elite istovremeno je došlo do razvoja sustava koji je trebao nadoknaditi nedostatak podvazalstva i priskrbiti moćnim magnatima oružanu pratnju i sluge. Taj se sustav naziva *familiaritas* i odnosi se na plemiće u službi moćnika čija je služba bila primjerena njihovom statusu. *Familiares* su mogli biti vojnici, savjetnici, upravitelji ili čak predstavnici svog gospodara na dvoru. U zamjenu za službu gospodar ih je opskrbljivao prihodima pri čemu bi im najčešće ustupio dio svojih prihoda s imanja kojim su upravljali ili na kojem su obavljali svoje dužnosti. Pál Engel je upozorio kako je pogrešno smatrati *familiaritas* ugarskim pandanom vazaliteta budući da *familiaris* nije držao feud. Njegov se pravni položaj nije mijenjao. Za svoje je postupke bio odgovoran pred kraljevim sudom, a ne gospodarevim. Nadalje, »u očima gospodara *familiaris* nije bio sudrug, već sluga, osoba znatno nižeg ranga od vlastitog.«⁵¹

⁴⁵ Vidi Howard Kaminsky, »Estate, Nobility and the Exhibition of Estate in the Later Middle Ages,« *Speculum*, 68/3 (1993): 684–709, ovdje: 695–702.

⁴⁶ Pál Engel, *The Realm of St. Stephen*, prev. Tamás Pálósfalvi, ur. Andrew Ayton, (London, New York: I.B.Tauris, 2001) 84 (dalje: Engel, *St. Stephen*).

⁴⁷ Ibid, 87.

⁴⁸ Hrvatski ban ujedno je držao i dalmatinsku banovinu. Vidi Tomislav Raukar, »Arpadovići i Anžuvinci na hrvatskom prijestolju« u *Povijest Hrvata: Srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek, 185–231, ovdje: 203–204 (Zagreb: Školska knjiga, 2003).

⁴⁹ Dok su primjerice Ljudevit Veliki i Sigismund mogli zamijeniti neke od svojih službenika, Matija Korvin nije bio u stanju smijeniti Nikolu Iločkog sa položaja vojvode Transilvanije. Vidi András Kubinyi, »Die Frage des bosnischen Königtums von N. Újlaky,« *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 4 (1958): 373–384, ovdje: 374–375 (dalje: Kubinyi, *Frage*), i Elemér Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*, 85, (Budimpešta: Akademiai Kiado, 1990) (dalje: Mályusz, *Sigismund*).

⁵⁰ Engel, *St. Stephen*, 92.

⁵¹ Engel, *St. Stephen*, 126–128; Martin Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* (London: Palgrave, 2000); András Kubinyi, »Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn,« u *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*, ur. Hans Patze i Werner Paravicini, 421–462, ovdje: 429–435 (Sigmaringen: Thorbecke, 1991) (dalje: Kubinyi, *Residenzen*), i Erik Fügedi, *The Elefánthy* (Budimpešta: Central European University, 1998).

Anžuvinsko doba položilo je temelje za stvaranje polu-institucionalizirane hijerarhije u kraljevstvu. Strukturirani kraljevski dvor u kojem je postojala podjela na »paža« i »viteza« nalikovala je zapadnim modelima. Istovremeno je došlo do procvata viteške kulture, a posebice turnira. Kralj je u svojim rukama držao dvije trećine dvoraca, ali ih je dodijeljivao barunima u obliku »časti« ili *honores* pri čemu bi oni ostajali u kraljevskom vlasništvu, dok bi uživatelju pripala uprava i prihodi. Zapadnjaci su vjerojatno ovaj oblik posjeda smatrali privremenim feudima. Kada bi pojedini barun stekao »čast,« imenovao bi svoje *familiares* da njima upravljaju, tako da je moć *familiares* rasla uporedo s moći njihova gospodara. Nadalje, baruni su »časti« dobivali sukladno svojem statusu. Dok je, primjerice *iudex curiae* držao šest dvoraca, većina nižih službenika imala je u posjedu samo jedan.⁵²

Petnaesto stoljeće

Dvorsko plemstvo koje se razvilo u anžuvinsko doba započelo je monopolizirati barunske službe, budući da je često jedna obitelj kroz nekoliko generacija služila kralja. Istovremeno su se barunske privilegije – mjesto u kraljevom savjetu ili pravo vođenja vojnog kontingenta pod vlastitom zastavom – proširile na nekoliko obitelji kao njihovo nasljedno pravo. Posljedica toga bila je da su se članovi tih obitelji počeli smatrati *fili baronum*.⁵³ Do 1439. godine bilo je već uobičajeno da se najmoćnije magnate mora pozvati u kraljev savjet ili na sabor. Nakon građanskog rata u četvrtom desetljeću petnaestog stoljeća svi su oni zapovijedali vlastitim trupama u ratu.⁵⁴ Istovremeno je došlo do nove terminološke koncepcije, tako da su uz uživatelje službi ili *barones veri*, svi ostali magnati bili poznati kao *barones naturales* ili *barones solo nomine*.⁵⁵

Unatoč pravnoj jednakosti čitavog plemstva *de facto* diferencijacija je već nastupila, a s vremenom je i legalizirana. Od ukupnog broja plemićkih obitelji koji se procjenjuje na oko dvadeset tisuća, većina ih je imala samo jednu zemljišnu parcelu. Ovi su nakon 1439. godine bili prisiljeni plaćati *taxa portalis*, iako doduše samo polovicu iznosa koju su plaćali kmetovi. Samo oni koji su posjedovali više od jedne parcele smatrani su pravim plemstvom, ali čak je i među njima tek jedna trećina imala više od dvadeset posjeda. Ovi su bili znani kao *bene possessionati* i tvorili su gornji sloj u županijama. Iz njihovih su redova moćnici novačili *familiares*. Oni koji su bili nižeg statusa od *bene possessionati* bili su ujedno ograničeni i u svojim političkim pravima – prisustvovanja saboru.⁵⁶ Na temelju iznesenih podataka može se dakle zaključiti da je sredinom petnaestog stoljeća već oformljena određena vrsta plemićke hijerarhije u Ugarskoj iako je ona i dalje bila donekle neformalna karaktera i daleko od institucionaliziranog sustava kakva je bila primjerice »Heerschildordnung« Svetog Rimskog carstva.

⁵² Engel, *St. Stephen*, 151–153.

⁵³ Kubinyi, *Residenz*, 428.

⁵⁴ Engel, *St. Stephen*, 342.

⁵⁵ Kubinyi, *Residenz*, 428.

⁵⁶ Engel, *St. Stephen*, 338–342.

Oblici oslovljavanja

Ugarski su kraljevi također pridodali svojoj tituli *dei gracia*, dok je je uobičajeni oblik njihova oslovljavanja glasio *serenissimus princeps*⁵⁷ ili *illustrissimus princeps*.⁵⁸ *Nobilis* je bio općeniti pojam za plemstvo,⁵⁹ no već se u slučaju *bene possessionati* uvodi distinkcija putem pojma *egregius*.⁶⁰ Najprestižniji oblik oslovljavanja, *magnificus*, bio je rezerviran za barune, ali do sredine petnaestog stoljeća sve se više primijenjuje i na magnate koji nisu vršili službe.⁶¹

Postojalo je ipak nekoliko iznimnih slučajeva. Hrvatski su magnati koristili titulu kneza, dok ih se u njemačkim izvorima naziva *Graf*,⁶² poput pojedinih zapadnougarskih obitelji u blizini Svetog Rimskog carstva.⁶³ U samoj Ugarskoj Herman II. Celjski bio je prvi grof koji je titulu dobio po županiji (lat. *comitatus*). Zahvaljujući svojoj već postojećoj grofovskoj tituli (njem. *Graf*, lat. *comes*) u Štajerskoj, postao je ujedno i zagorski grof (njem. *Sege*, lat. *Zagorie*) tako da je njegova puna titula glasila *Comes Cilie, Zagorieque*.⁶⁴ Iznimku su činili strani kneževi sa posjedima na ugarskom teritoriju poput srpskog despota ili vojvoda Vlaške i Moldavije. Iako su unutar Ugarske pravno bili ravnj barunima ipak ih se uvijek oslovljavalo kao *illustris princeps*, čime je njihov superiorni rang ipak dolazio do izražaja na simbolički način, pogotovo jer je sam oblik oslovljavanja bio nalik kraljevskim.⁶⁵ Koliko je izvanredan bio status Celjskih unutar Ugarske možda se ponajbolje može vidjeti na primjeru dodijele titule *comes perpetuus* Ivanu Hunyadiju 1453. godine.⁶⁶ Po mišljenju mađarskih historiografa, Hunyadijeva je namjera bila oponašati poseban status svojih rivala, Celjskih.⁶⁷

Celjski grofovi kao »Reichsfürsten«

Car Svetog Rimskog carstva i kralj Ugarske Sigismund Luksemburški uzdigao je Celjske grofove, Fridrika II. i Ulrika II. na rang kneževa Svetog Rimskog carstva u Pragu, 30. stude-

⁵⁷ Teleki, *Hunyadiak*, 188.

⁵⁸ Ibid, 297.

⁵⁹ Ibid, 296.

⁶⁰ Engel, *St. Stephen*, 340.

⁶¹ Ibid, 342.

⁶² »graf Stephan von Modrusch,« CKSL I.V.1441., Ljubljana; »Als wir den wolgebom unsern besunder lieben graf Sigmunden von Crabaten,« Rynešová, *Rosenberg II*, 93, 4.III.1441., U latinskim isprama oslovljava ih se kao *spectabilis et magnificus comes*. Tako čine primjerice Ladislav V., ali i kralj Aragona, Alfons V. Vidi Lajos Thallóczy i Samu Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus 1454–1527*, Monumenta Hungariae Historica Diplomataria, XXXVIII, (Budimpešta: Magyar Tudományos Akadémia, 1913) 7, 12 (dalje: Thallóczy, *MHH XXXVIII*).

⁶³ Kubinyi, *Residenz*, 421.

⁶⁴ Ova je županija u anžuvisko vrijeme bila »časť« koja se sastojala od deset dvoraca. Engel, *St. Stephen*, 155. Vidi i István Tringli, »Die Würden und die Besitzungen der Cillier in Ungarn,« u Germadnik, *Celjski grofje*, 115–123, ovdje: 121–122 (dalje: Tringli, *Würden*).

⁶⁵ Tako naprimjer Ivan Hunyadi 1448. godine: *Dicitur nobis in persona illustris principis domini Georgii despoti Rascie*« Lajos Thallóczy i Antal Áldásy, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum. A Magyarorszáig és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára*, Monumenta Hungariae Historica Diplomataria, XXXIII (Budimpešta: Magyar Tudományos Akadémia, 1907), 150 (dalje: *MHH XXXIII*) ; u drugom pismu upućenom gradu Brašovu iz 1452. godine *quia Illustris Princeps Wlad Wayda filius Drakwl Wayuode*, Teleki, *Hunyadiak*, 333, te palatin Ladislav Gorjanski 1451. godine: *Illustris princeps dominus Georgius dei gracia Regni Rascie Despotus et Albanie dominus*, Teleki, *Hunyadiak*, 305.

⁶⁶ Teleki, *Hunyadiak*, 347–356 i 365–368.

⁶⁷ Engel, *St. Stephen*, 294, Tringli, *Würden*, 122.

nog 1436. godine.⁶⁸ Sigismundova je kancelarija bila vrlo precizna u primjeni oblika oslovljavanja, kao što se vidi iz same povelje: ...*die durchleuchte furstyn frawn Barbaran romische vnd zu Vngern etc kunigyn des wolgeborn Hermans grauen zu Cilli etc seligen tochter, vnsers lieben swehers vnd getruen zu vnserer gemahl gerucht haben ze nemen... nach abgang des wolgeborn Friedrichen grauen ze Ortemburg... auch der egenant graff Vlrich an statt des hochgeboren Friedrichs grauen zu Cilli zu Ortenburg vnd in dem Seger vnsers lieben swagers vnd fursten sun mit zwein aufgerakten banyeren, ains der grafschafft zu Cilli, das ander der grafschafft zu Ortenburg vnd Sternberg...*⁶⁹

Dok je samo pet dana ranije, u pismu upućenom čazmanskom kaptolu, Sigismund Celjske nazvao *spectabilibus et magnificis Friderico et Vlrico Cilie et Zagorie comitibus*⁷⁰ tijekom povelje on prelazi na *hochgeboren*, označujući time sam trenutak njihova prijelaza u viši rang. Nadalje je car odredio da se Celjske od tog trenutka ima nazivati *fürsten*, te da ih svi kneževi carstva moraju propisno oslovljavati. Za one koji bi se tome oduprli propisao je globu od dvjesta zlatnih maraka. Posebice je zanimljiv slučaj Hermana II. kojeg Sigismund spominje kao *wohlgeboren*, budući da zbog smrti u listopadu 1435. godine nije dočekao prelazak u kneževski stalež. Za razliku od vrlo precizne carske kancelarije akvilejski je patrijarh već u ljeto 1436. čitavu obitelj Celjskih oslovio kao *hochgeboren* (ali ne i *fürst*).⁷¹ Odmah nakon uzdignuća Celjski su svojoj tituli pridodali predikat *dei gracia/von Gottes Gnaden*.⁷² Kakva je bila reakcija njihove okoline?

U Svetom Rimskom carstvu čini se da su svi oni koji su s Celjskima održavali kontakt bez ikakvog ustezanja prihvatili njihov prijelaz u kneževski stalež i prikladno ih oslovljavali. Među prvima je to bio gorički grof Henrik koji ih je u nasljednom sporazumu 11. ožujka 1437. godine nazvao *hochgeboren fürsten*.⁷³ Formiranje celjske kneževine direktno je ugrozilo teritorijalne interese leopoldinske grane Habsburgovaca⁷⁴ na čijem se području nalazila novostvorena kneževina. Vojvoda Fridrik V. Habsburg (kasniji car Fridrik III.) osporio je uzdignuće Celjskih u kneževski rang što je rezultiralo dugotrajnim ratom (njem. »Fehde«)⁷⁵ Dosljedno tome odbio je oslovljavati ih kao kneževe. U konceptu pisma Fridriku II. Celjskom iz kolovoza 1437. godine izostavljen je čak i termin *wohlgeboren*, te ga Fridrik V. oslovljava jednostavno kao *edler vnd lieber von Cilli*.⁷⁶ U ugovoru o primirju iz kolovoza 1440. godine stoji samo *die von Cilli*.⁷⁷ Da je to za Celjske bila velika uvreda potvrđuje nam njihova kronika: *und der fürst von Oesterreich wolt ihn ihr würdigkeit als fürsten an seinen briuen nicht schreiben und ihren titul nicht hocher setzen weder vor, das verdross die von Cilli also, das von desselben tituls wegen mancherley schreiben ihn geschach, und wardt ein grosser unwillen zwischen ihnen und kamen zulezt darumb in krieg, der lang zwischen ihnen ge-*

⁶⁸ Detaljnije Štüh, *Grafen*, 84–85 i Dopsch, *Grafen*, 23.

⁶⁹ CKSL 30.XI.1436., Prag.

⁷⁰ CKSL 25.XI.1436., Prag.

⁷¹ CKSL 16.VIII.1436., Celje. Treba ipak imati u vidu da su Celjski bili zaštitnici patrijarha nakon što su ga Mlečani protjerali iz Akvileje tako da se ovakav oblik oslovljavanja može protumačiti i kao laskanje.

⁷² *Wir Fridreich von gotes gnaden graf ze Cili ze Ortenburg und in dem Seger etc*, CKSL 2. IV. 1437., Celje; *Fridericus dei gracia Cillie, Ortenburge, Zagorieque etc. comes*, CKSL 21. XII. 1437., Krapina, Ivan K. Tkalčić, *Izprave: 1400–1499*, Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, II (Zagreb: Brzotisak K. Albrechta, 1895), 135 (dalje: *MCZ II*).

⁷³ CKSL 14. III. 1437., Gornji Dravograd. Još jedan primjer nalazi se kod priora Henrika iz Gornjeg Grada (Oberburg) CKSL 5. IV. 1443.

⁷⁴ Habsburška dinastija podijelila se 1379. godine u dvije grane. Albertinska je dobila pokrajinu Austriju, a leopoldinska ostale nasljedne zemlje. Vidi Niederstätter, *Geschichte*, 140–141.

⁷⁵ Vidi Štüh, *Frage*, 87–91.

⁷⁶ CKSL 23./24. VIII. 1437., Wiener Neustadt.

⁷⁷ Koller, *Regesten*. 58.

wehrte.⁷⁸ U rujnu 1441. godine Celjski su izdali ispravu o produžetku primirja u kojoj sebe intitiliraju kao *grauen zu Cilli*.⁷⁹ Izostanak *von Gottes Gnaden* očiti je znak nadmoći Fridrika Habsburga koji je u međuvremenu bio izabran za cara. Ova je slabost Celjskih vjerojatno bila posljedica događaja u Ugarskoj.

Primirje s Vladislavom III. Jagelovićem

Sigismunda je u Ugarskoj, Češkoj i carstvu naslijedio Albert II. Habsburg (V. austrijski), u srodstvu s Celjskima preko žene Elizabete, kćeri Barbare Celjske. Iako je bio predviđen kao arbitrator u habsburško-celjskom sporu, umro je prije negoli je uspio donijeti presudu.⁸⁰ No isprave pokazuju da je po svemu sudeći slijedio Sigismundovu pro-celjsku politiku. Već 24. veljače 1438. godine obraća se Ulriku kao *fidelis noster illustris princeps Vlricus Cylie, Ortenburgensis et Zagorie comes*,⁸¹ a Ulrika je čak imenovao i namjesnikom Češke sa širokim ovlastima.⁸²

Nakon Albertove smrti 27. listopada 1439. godine ugarski su se magnati podijelili u dvije struje. Najmoćniji među njima, Celjski, Gorjanski, Iločki i despot Branković, podržavali su njegovu udovicu Elizabetu i posthumno rođenog Ladislava V., dok se većina okrenula poljskom pretendentu na krunu, Vladislavu III. Jageloviću.⁸³ Dvije su strane bile ujednačene sve do sudbonosne bitke kod Bátaszéka u veljači 1441. godine u kojoj su Ivan Hunyadi i Nikola Iločki, koji je u međuvremenu promijenio stranu, porazili posljednju vojsku koju je Elizabeta mogla prikupiti u središnjoj i južnoj Ugarskoj. U travnju iste godine pored Szombathelya konačno su i sami Celjski bili prisiljeni priznati Vladislava za kralja.⁸⁴ U zamjenu za to kralj ih je priznao za *veris atque legitimis membris corone regni Hungarie* što je legitimiralo njihov položaj kao ugarskih baruna,⁸⁵ ali im i podarilo poseban status, sličan onome koji je uživao i srpski despot Đurađ Branković kojeg je kralj Albert 1439. godine nazvao *principale regni huius membrum*.⁸⁶ Dvije su »iznimne,« a ujedno i najmoćnije obitelji, bile povezane i bračnim srodstvom. Naime Ulrik II. Celjski oženio je 1430. godine despotovu kćer Katarinu.⁸⁷ Osobitost njihova položaja jasno se očitovala prilikom budimskog sabora 1442. godine gdje se na popisu svjedoka ime Fridrika II. Celjskog pojavljuje odmah iza srpskog despota, a prije ostalih ugarskih svjetovnih magnata.⁸⁸ No jednako je važno i to što je Vladislav u povelji Celjske

⁷⁸ Krones, *Chronik* 2, 84.

⁷⁹ CKSL 4.IX.1441. Oslovljen je kao *alldurchleuchtigst furst und herr...unser gnedigster herr*

⁸⁰ Vidi Štih, *Frage*, 88–90.

⁸¹ Tkalčić, *MCZ II*, 142.

⁸² Dopsch, *Grafen*, 24. Albert je pisao Rosenbergu, obavješćujući ga kako će poslati *Oldřich hrabé Cilský, švagr náš věrný milý*, Rynešová, *Rosenberg II*, 19, 27.X.1438.

⁸³ Engel, *St. Stephen*, 280–283, i Vjekoslav Klaić, »*Povijest Hrvata*« III, 209–221 (Zagreb: Nakladni Zavod Matice Hrvatske, 1975) (dalje: Klaić, *Povijest*).

⁸⁴ CKSL 19.IV.1441., pored Szombathelya.

⁸⁵ O problemu prihvaćanja Celjskih kao ugarskih plemića vidi Grabmayer, *Opfer*, 296.

⁸⁶ Citirano prema Klaić, *Povijest*, 188.

⁸⁷ Vjenčanje se održalo na despotovom dvoru. Zanimljiva je činjenica da je Katarina ostala u pravoslavnoj vjeri, kao i to da su pravoslavni pripadnici njene pratnje obnašali službe kastelana na celjskim posjedima u Slavoniji. Vidi Momčilo Spremić, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, 178–179 (Beograd: 1994) Nada Klaić, *Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone.*, 77–78 (Celje: 1982, reprint, Presse 1991), ista »*Povijest Zagreba*,« 154–156 (Zagreb: Liber, 1982) (dalje: Klaić, *Zagreb*).

⁸⁸ *Et nos Symon Agriensis, Johannes Waradiensis, Mathias Wesprimiensis Petrus Chanadiensis Joseph Boznensis Episcopi, Georgius despotus Rascie, Fridericus Cillie Ortenburge et Zagorie Comes, Laurencius de hedrehwar Regni Hungarie palatinus, Nicolaus de wijlak wayuoda Transiluanus et Banus Machoviensis, Mathko de Tallowcz Comes Cetine, necnon Regnorum dalmacie et Croacie ac tocius Sclauonie Banus, Petrus Odrawasch, leopolienis, Hirczko podolie palati... Teleki, Hunyadiak*, 120.

oslovio kao *illustres principes Friderico et Vlrico Cillie, Ortemburge et Zagorie comites*. Priznanje kneževskog ranga Celjskih od strane novog ugarskog kralja predstavljalo je nastavak tradicije Sigismunda i Alberta i time legitimiralo moć Celjskih u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Tijekom sukoba između Gradeca i Celjskih 1437. godine,⁸⁹ te sudskog procesa koji je uslijedio, brojne povelje potvrđuju da su ih zagrebački kaptol,⁹⁰ građani Gradeca,⁹¹ pa čak i Celjskima neskloni ban Matko Talovac⁹² oslovljavali kao *illustres principes*. No unatoč priznanju politički je položaj Celjskih u Ugarskoj bio oslabljen, što je vjerojatno bio uzrok njihove podređenosti Fridriku u već spomenutom primirju.

Spectabilis et magnificus

U analizi izvorne građe naišao sam na samo jedan primjer koji se može protumačiti kao otpor priznanju kneževskog ranga Celjskih od strane jednog ugarskog magnata. Nikola Iločki, transilvanski vojvoda poslao je 8. travnja 1443. godine pismo oslovljeno na *spectabilis et magnifico Friderico comiti Cilie, domino et fratro nostro honorando*.⁹³ Pored vojvodske službe koju je dijelio sa Ivanom Hunyadijem,⁹⁴ Iločki se ubrajao među najmoćnije magnate u zapadnoj Ugarskoj, a posjedovao je i znatna imanja u istočnoj Slavoniji.⁹⁵ Samim time njegovi su interesi bili u direktnom sukobu s interesima Celjskih. Kao jedan od ključnih privrženika kralja Vladislava imao je jak utjecaj na državnu politiku, a do 1443. godine njegova je pozicija naspram Celjskih dodatno ojačana pobjedama njegovog saveznika Hunyadija nad Osmanlijama.⁹⁶ Sabor u Budimu upravo je u to vrijeme prikupljao sredstva za novi pohod prema istoku.⁹⁷ Celjske je s druge strane još uvijek pritiskao rat protiv cara Fridrika koji se ponovno raspalsao u ljeto 1442. godine.⁹⁸ U prosincu iste godine preminula je Albertova udovica Elizabeta, a i Ulrikov tast, srpski despot Đurađ Branković, bio je prisiljen na sklapanje mira s Vladislavom.⁹⁹ Zbog čega je dakle podvrgavanje srpskog despota oslabilo Celjske?

Iako su se izmirili s Jagelovićem i priznali ga za svog suverena, izvori navode na zaključak da su Celjski i dalje bili na strani Ladislava V. Dva događaja govore u prilog ovoj tezi. Kada je budimski sabor odredio porez za novi pohod protiv Osmanlija u ljeto 1443. godine, dva su plemića, Ladislav Tethy de Bathmonostru i Ditrik de Brezewycze,¹⁰⁰ bili zaduženi za njegovo prikupljanje (*dicare*) na ugarskim posjedima Celjskih. U to ime im je Fridrik II. 27. svibnja dao *salvus conductus* kako bi neometano mogli obaviti svoju dužnost.¹⁰¹ U pismu

⁸⁹ Vidi Nada Klaić, »Medvedgrad i njegovi gospodari,« 129–139 (Zagreb: Globus, 1987) (dalje: Klaić, *Medvedgrad*); Klaić, *Zagreb*, 142–147.

⁹⁰ Tkalčić *MCZ* II, 152.

⁹¹ CKSL 29.VII. 1439.

⁹² Tkalčić *MCZ* II, 136.

⁹³ Imre Nagy, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára* (Isprave iz arhiva obitelji Zichy), IX, 51 (Budimpešta: Magyar Történelmi Társulat, 1899) (dalje: Nagy, *Zichy* IX).

⁹⁴ Engel, *St. Stephen*, 283.

⁹⁵ Kubinyi, *Residenz*, 439.

⁹⁶ Engel, *St. Stephen*, 285.

⁹⁷ Klaić, *Povijest*, 225.

⁹⁸ Štih, *Frage*, 90.

⁹⁹ Momčilo Spremić, »Prvi pad despotovine« u *Doba borbi za očivanje i obnovu države (1371–1537)* ur. Jovanka Kalić, *Istorija srpskog naroda*, II, 241–253 (Beograd: Srpska književna zadruza, 1982).

¹⁰⁰ *Detryh de Brezewycze comes Hewesiensis et comes Filisteorum* Nagy, *Zichy* IX, 56.

¹⁰¹ »...Intelleximus litteras vestras per latorem presencium destinatas, in quibus scribitis, quomodo ex voluntatibus serenissimi principis domini nostril Regis ac universorum prelatorum et baronum ac procerum et nobelium regni Hungarie...quomodo solum intencio vestra in hoc staret, quod pretenderitis dispositionem taxe generalis pro

upućenom svojim gospodarima 2. lipnja dvojica njihovih *familiares* poručuju kako su posjetili Fridrika II. u *Sunek in magnis montibus*,¹⁰² no Celjski im je grof dopustio ubiranje poreza samo na svojim posjedima, ali ne i na onima njegovog sina Ulrika II., *quia circa me non audiunt et ego nullam potestatem super predicta tenuta habeo*.¹⁰³ Budući da nisu mogli naći Ulrika *familiares* su krenuli obaviti svoju dužnost, ali su na terenu došli do zaključka da im Celjski zapravo *maiorem partem non permisit dicare*. U pismu koji su drugi *familiares* poslali Ladislaušu de Bathmonostra 5. lipnja stoji *habemus magnum timorem ex parte castellanorum et servorum comitis Cilie*.¹⁰⁴ Kako se iz ovoga vidi, Celjski nisu bili nimalo skloni financirati Vladislavove i Hunyadijeve pohode, a *salvus conductus* bio je samo varka. Sam po sebi ovakav bi se postupak Celjskih mogao smatrati »tipičnim« primjerom otpora moćnika središnjoj vlasti, no dovede li se u vezu s jednim drugim događajem, čini se da se radi tek o djeliću šireg političkog obzora.

U ispravi cara Fridrika od 21. rujna 1443. godine stoji: *Vnd sindemaln, dieselben von Cili solh puntnuss, die wider allermeniclich, sunderlich auch gen Vngern lauten soll*.¹⁰⁵ Celjski su tri dana kasnije izdali ispravu kojom su se obvezali pomagati Kući Habsburg protiv svih *alain ausgenommen die heilig kristenlich Kirchen, das heilig Romisch Reich vnd auch nach kunig laslos obgemelt, oder seiner erben abgang, das gott lang wennde, einen ijeglichen kunig zu vngern, doch alain mit den herrschefsten vnd gütern die wir in Vngern haben*.¹⁰⁶ Dakle Celjski su potajice ipak djelovali protiv »svog« kralja Vladislava i izričito naglasili kako smatraju Ladislava svojim suverenom. Stoga se može zaključiti da je podvrgavanje Brankovića doista oslabilo njihove pozicije.

Daljna analiza pisma Nikole Iločkog otkriva još jednu zanimljivu činjenicu: *Spectabilis et magnifice vir, domine et frater noster honorande. Ecce accedet erga vos egregious Ladislaus Tyteus de Bathmonostra, per quem aliqua nostri ex parte magnificencie vestre verboten nunciavimus; quare rogamus eandem vestram magnificenciam, quatenus verbis et dictis ipsius Ladislai de Bathmonostra nostri ex parte pro hac vice credencie fidei velit adhibere*.¹⁰⁷ Ladislav de Bathmonostra je bio *familiaris* Iločkoga. Oslovljavajući Fridrika II. sa *magnificus* umjesto *illustris* i šaljući upravo svog čovjeka da prikuplja porez sa celjskih imanja bio je vjerojatno čin kojim je vojvoda htio iskazati svoju nadmoć, a možda i osvetiti se za prijašnje uvrede.¹⁰⁸ Štoviše učinio je to direktno, upućujući pismo Fridriku II. osobno, dok je u isto vrijeme ban Matko Talovac oslovljavao Celjske kao *illustres* u pismu upućenom

instauracione exercitus contra turcos fienda in dominiis nostris in regno Vngarie habitis dicare et exigere. Ideo nos secundum dicta ejusdem homini vestri latoris presencium vobis litteras nostras patentes, incluso eciam in parte nostra salvo conductu in eisdem (mittentes), universes capitaneis, castellanis et officialibus in dominiis et tenuis nostris in regno Hungarie constitutes firmiter precipiendo mandamus, quatenus ipsi eandem dispositionem et dicationem hujusmodi taxe generalis in dictis dominiis nostris vos facere permittant, nec vos in eadem dicatione perfi-cienda nullo modo impediunt..., Nagy, Zichy 9, 55.

¹⁰² Slo. Žovnek, Njem. Sannegg.

¹⁰³ *tunc nos interrogavimus: que sunt tenuta domini filii vestri? tunc ipse respondit: videlicet castra Chakthorna, Choren et omnia tenuta inter Draum et Muram habita, et in Zagoria Camenicha, Vinicha, Varosd, necnon civitas Kaprancha, cum castro Kyuar, Medwewar, Bokonok cum ipsarum tenutarum et pertinenciarum et hoc sunt tenuta filii nostri et circa hoc nihil habemus facere, sed filio intimare volumus*, Nagy, Zichy IX, 58.

¹⁰⁴ Ibid, 59.

¹⁰⁵ Teleki, Hunyadiak, 141.

¹⁰⁶ Ibid, 144.

¹⁰⁷ Nagy, Zichy IX, 51.

¹⁰⁸ Helena Kottaner, služavka kraljice Elizabete zapisala je »And every time my gracious lady needed to discuss something urgently in a secret meeting, her grace sent for Duke Albert and for Cillei, and this began to aggravate the Lord of Freistadt, Nicholas Újlaki, who became hostile because he was not included in secret talks too.« Helena Kottaner, *The Memoirs of Helene Kottaner (1439-1440)*, tr. Maya Bijcoet Williamson, 49 (Cambridge: D.S. Brewer, 1998) (dalje : Kottaner, *Memoirs*).

trećoj osobi.¹⁰⁹ Po mom mišljenju ovaj je jedinstven slučaj osporavanja kneževskog ranga u biti dokaz moći Celjskih, budući da se jedino Nikola Iločki, po moći odmah iza kralja, usudio poduzeti takav korak.¹¹⁰ Nakon Vladislavove smrti kod Varne 1444. godine i priznanja Ladislava V. za kralja Ugarske odnos moći se ponovno izmijenio u korist Celjskih. Kao posljedica toga 6. siječnja 1446. godine *Nicolaus de Wylak inter cetera wayuoda Transsiluanus banus Machouiensis Siculorum et Themesiensis comes* izdaje ispravu kojom potvrđuje sklapanje saveza *cum illustribus principibus Friderico et Vlrico filio eiusdem dei gracia Cilie Ortenburge Zagorieque comitis necnon regni Sclauonie banis*.¹¹¹ Sve do Ulrikove smrti 1456. godine nitko u Ugarskoj više nije osporavao kneževski rang Celjskih, pa čak ni Hunyadijevci.¹¹²

Pomirba s Fridrikom III.

Do sporazuma između Fridrika III. i Celjskih došlo je konačno u kolovozu 1443. godine. Car je Celjskima priznao *ihren fürstlichen namen*, no oni su u zamjenu morali odustati od teritorijalne kneževine, te pristati na njenu reintegraciju u habsburške nasljedne zemlje.¹¹³ No unatoč priznanju Fridrik III. ih i dalje oslovljava kao *wohlgeboren*,¹¹⁴ a jednako čine i njegov brat Albert, te rođak Sigismund.¹¹⁵ Čini se da car celjske i goričke grofove nije smatrao punopravnim članovima »Reichsfürstenstanda« budući ih je oslovljavao neprikladnim terminom *wohlgeboren*¹¹⁶ dok se u isto vrijeme ostalim kneževima obraćao sa *hochgeboren*.¹¹⁷ Na taj je način Fridrik III. iskazivao prijezir prema članovima četvrtog »Heerschilda« koji su uspjeli doseći »Reichsfürstenstand« i vjerojatno pokušavao naglasiti kvalitativnu razliku koja je po njegovom viđenju dijelila »uzurpatore« od »pravih« kneževa. Vojvodin primjer nije slijedio čak niti njegov vlastiti vazal, grof Johan od Schauenberga i maršal Štajerske. U pismu upućenom Ulriku Roženbergu 1440. godine spominje Ulrika Celjskog kao *dem hochgeboren fursten* iako je u to vrijeme njegov senior bio u zavadi s Celjskima.¹¹⁸ Čini se da su samo pripadnici leopoldinske dinastije odbili priznati Celjskima kneževski status. I Fridrikov brat Albert, koji je u ratu bio saveznik Celjskih, ipak ih oslovljava kao *wolgeboren vnser besonderlieb graf Fridreich vnd graf Vlreich grafen ze Cilli und im Seger*.¹¹⁹

¹⁰⁹ Nagy, *Zichy IX*, 58. To je bilo 4. lipnja u pismu Ladislavu de Bathmonostru.

¹¹⁰ Nikola Iločki nije se suprotstavljao samo Celjskima. Kada je 30. rujna 1445. godine posjetio Beč kao bi sa carem pregovarao o oslobođanju Ladislava V. iz Fridrikovog skrbništva pozdravio je cara na vratima grada kao sebi ravnog, ni ne sjahavši s konja. Klaić, *Povijest*, 246.

¹¹¹ CKSL 6.I.1446., Castrum Palota.

¹¹² Treba napomenuti kako se radi o ispravama iz pedesetih godina petnaestog stoljeća. I Ivan i Ladislav Hunyadi oslovljavaju Ulrika Celjskog kao *illustris princeps* dok Ladislav još dodaje i *Illustrissime princeps domine noster prestantissime*. CKSL 1.VIII.1455., Budim; Teleki, *Hunyadiak*, 384 i CKSL 31.III.1456., Budim.

¹¹³ Štih, *Frage*, 91, i bilješka 137. Ujedno su morali pristati na nepovoljni nasljedni sporazum i savez sa Kućom Hasburg.

¹¹⁴ CKSL 16.VIII.1443., A, B, C, Beč.

¹¹⁵ CKSL 17.VIII.1443., Wiener Neustadt.

¹¹⁶ *des wolgeboren Heinrichs graven zu Görtz*, Joseph Chmel, *Regesta chronologico diplomatica Friderici III. Romanorum Imperatoris (Regis IV.)*, Beč, 1838–1840 dostupno na Andreas Kuczera, »Regesta Imperii,« <http://regesta-imperii.uni-giessen.de/regesten/index2.php?abteilung=13>, 1767, 1.X.1444., Nürnberg (dalje Chmel [broj regeste, datum i mjesto]); CKSL 26.I.1451., Wiener Neustadt.

¹¹⁷ Primjerice *dem hochgeboren Ludwigen lanndgraven zu Hessen*, Chmel, 612, 18.VI.1442., Aachen; *der hochgeboren Ludwig pfalzgrave by Reine*, Chmel, 2502, 18.X.1448., Beč; *die hochgeborene furstynne frawe Margarethen herczogin zu Sassen*, Chmel, 2312, 1.IX.1447., Beč, *hochgeborenen Bernhart marggraf zu Baden*, Chmel, 2194, 24.XI.1446., Beč.

¹¹⁸ Rynešová, *Rosenberg II*, 54, 9.II.1440.

¹¹⁹ CKSL 13.V.1442., Forchtenstein.

Unatoč tome što je osobno degradirao Celjske, Fridrik III. im je ipak otvorio put u visoku politiku. Jedan od uvjeta koje je car vjerojatno bio prisiljen ponuditi bilo je mjesto savjetnika. Aeneas Sylvius piše u pismu od 12. siječnja 1444. godine: *Comes Cilie et dux Albertus ambo in consilium Regis sunt recepti et his diebus iurarunt*¹²⁰ Srednjovjekovni su seniori bili prisiljeni raspravljati o bitnim državnim problemima sa svojim savjetnicima, no nije bilo pravila o tome tko treba pripadati ovoj privilegiranoj skupini.¹²¹ Oni koji su pak bili pitani za savjet o svim važnim pitanjima, koji su imali »vladarevo uho,« mogli su u velikoj mjeri utjecati na tijek politike na dvoru, te lakše ostvarivati svoje osobne ambicije i planove. Na dvoru Fridrika III. svega je malen broj ljudi – njih oko desetak – bio pitan za savjet o važnim pitanjima.¹²² Pri tome treba imati na umu da »moć dolazi u raznim oblicima: politička, sudska, vojna, fiskalna, crkvena, ali i sam utjecaj. Bitna nije bila vrsta moći već njena količina i stupanj.«¹²³ Položaj savjetnika na carskom dvoru otvorio je nove puteve stjecanja prestiža i priznanja što se ispoljilo prilikom Reichstaga u Nürnbergu 1444. godine na kojem se Ulrik II. pojavljuje kao član Fridrikove pratnje.¹²⁴ U izvještajima o gradskim troškovima navedena su sredstva utrošena na poklone caru, kneževima i njihovim dvorjanima.¹²⁵ Njihova je vrijednost bila proporcionalna primateljevoj važnosti¹²⁶ što svjedoči o tome kako su sami građani doživljavali rang i status u društvu.¹²⁷ U tom je izvještaju Ulrik Celjski naveden zajedno sa biskupima Trieri i Mainza, vojvodom Saske i markgrofom Brandenburga – kneževima izbornicima.¹²⁸ Nalazi se, dakle, u grupi najprestižnijih i najmoćnijih kneževa carstva. Iz popisa navedenih pratnji moćnika može se zaključiti da su bili prisutni i drugi kneževi koji nisu dobili poklone od grada,¹²⁹ te se može izvesti zaključak da je moć Celjskih u tom trenutku bila značajna i prepoznata, a samim time i njihov kneževski rang.¹³⁰

¹²⁰ Citirano prema: Janez Mlinar, »Podoba Celjskih grofov v narativnih virih«, doktorska disertacija, (Ljubljana: Filozofska Fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2001) 323, 12.I.1444., St.Veit (dalje: Mlinar, *Podoba*). Original u, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini* (ur. R. Wolkan) (dalje: Wolkan, *Briefwechsel*).

¹²¹ Gerd Althoff, »Royal Favor,« u *Ordering Medieval Society, Perspectives on Intellectual and Practical Modes of Shaping Social Relations*, ur. Bernhard Jussen, prev. Pamela Selwyn, 243–269, ovdje: 252 (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001) (dalje: Althoff, *Royal Favor*).

U ispravama se često nalazi formula *nach vnser rett vnd diener rat*. CKSL 29.IX.1444., Ozalj.

¹²² Peter Moraw, »The Court of the German Kings and of the Emperor at the end of the Middle Ages 1440–1519,« u *Princes, Patronage, and the Nobility, The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650*, ur. Ronald G. Asch i Adolf M. Birke, 103–137, ovdje: 116 (London: German Historical Institute, New York: Oxford Univeristy Press, 1991).

¹²³ Raymond van Uytwen, »Showing off One's Rank in the Middle Ages,« u Blockmans, ur., *Showing Status*, 19–34, ovdje: 21. (dalje: Uytwen, *Showing off*).

¹²⁴ Aeneas Sylvius piše u pismu Casparu Schlicku *...Illuc sequuntur regem Albertus et Sigismundus Austrie duces, Ultricus Sillacei comes, et dominus de Wallsee...* Citirano prema Mlinar, *Podoba*, 324., 24.VI.1444., Beč. Original u Wolkan, *Briefwechsel*.

¹²⁵ *Die Chroniken der fränkischen Städte: Nürnberg*, Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, III, 398–401 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961) (dalje: *Chronik Nürnberg III*).

¹²⁶ Paul-Joachim Heinig, »How large was the Court of Emperor Frederick III,« u *Princes, Patronage, and the Nobility, The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650*, ur. Ronald G. Asch i Adolf M. Birke, 139–156, ovdje: 141, (London: German Historical Institute, New York: Oxford Univeristy Press, 1991).

¹²⁷ Uytwen, *Showing off*, 20.

¹²⁸ Dobio je 6 hellera (oko 24 zlatne forinte), Fridrik od Brandenburga 7, biskup of Mainza 8, biskup Trieri 8, te vojvoda Saske 19. *Chronik Nürnberg III*, 401.

¹²⁹ Spisak spominje glazbenike sljedećih plemića : *Herzog Ludwig, kunigs von Denmark, i bischoffs von Coln*. Kölnski biskup je bio jedan od kneževa-izbornika. *Chronik Nürnberg III*, 399–400.

¹³⁰ *Wir Michel von gots gnaden des heilign römischen reichs burgraf ze Maidburg vnd graf ze Hardegk etc... den hochgeboren fürsten vnsern lieben ohaim graf Fridreichen vnd graf Vlreichen seinen sun grauen ze Cily ze Ortenburg vnd in dem Seger etc ban in Windischen landen* CKSL 6.I.1449.

Fürstliche Würdigkeit

Celjski su dakle bili priznati kao kneževi i u carstvu i u Ugarskoj. No jesu li sami koristili riječ *fürst* ili *princeps*? I Fridrik II. i Ulrik II. upotrebljavali su je kada je riječ bila o drugome,¹³¹ no u zakletnim se formulacijama ne može pronaći. U ispravi izdanoj povodom sklapanja primirja sa Habsburgovcima 1441. godine Celjski su pridodali predikat *von Gottes Gnaden*, no zakleli su se *mit vnsern trewen*.¹³² Kada su im 23. rujna 1443. Habsburgovci Albert i Sigismund izdali ispravu u kojoj su se zakleli *bej vnsern fürstlichen trewen*¹³³ Celjski su uzvratili sa *bey vnsern werden vnd lautteren trewn*.¹³⁴ U arhivu Celjskih nalazi se pet povelja u kojima gorički grof Henrik koristi *fürstlichen trewen vnd werden*,¹³⁵ *fürstlichen trewen vnd eeren*,¹³⁶ ili *fürstlichen trewn*.¹³⁷ Moguće je pripisati odsustvo upotrebe riječi *fürst* pisarima ili kancelarima. Robert Schwanke i Primož Simoniti sugerirali su da je kancelarija Celjskih bila znatno slabije razvijena od goričke i habsburške,¹³⁸ te da Ulrik naizgled nije bio zainteresiran za njen razvoj.¹³⁹ No povuče li se paralela sa burggrofovima Nürnberga, može se pretpostaviti da su Celjski u to vrijeme bili još nesigurni u svoj kneževski status (ili možda skromni po tom pitanju), te su se stoga zaklinjali samo na *wirden*. Jedini primjer u kojem se pojavljuje riječ *fürst* nalazimo pred kraj života Ulrika II.

Fridrik II. uzdigao je Celje u status grada 1451. godine.¹⁴⁰ Nakon njegove smrti Ulrik II. je 6. listopada 1455. godine izdao ispravu kojom je potvrdio privilegije Celja: *Wir Vlrich von gotts gnaden graue zu Cili ze Orttenburg vnd in dem Seger etc ban zu Dalmatien zu Croatien vnd in windischen landen, Bekhennen für vns vnser erben vnd nachkhumen vnd tun khundt mit dem offen brieff allen vnd yeglichen gegenwürtigen vnd khunftigen die diesen brief hören, sehen oder lessen wie das vnser fürstlichen würdigkhait zuegehoret vnd woll ansteet, das wir müehe arbeit vnd leiden vnser vnderthanen vnd getrewen mit embsigen vleiss bedenckhen vnd in vnserm gemüet bewegen auch zu staten khomen das nach gelegenheit der zeit vnd menschlicher wandlung gemainer nutz nicht geminnert sonder gemert vnd pesser werde... geben wir in diesem vnsern brief mit vnsern fürstlichen anhangunden insigl besigelt.*¹⁴¹

¹³¹ Naprimjer Fridrik 1437. godine *et egregium Vilhelmum nostrum, illustrisque principis comitis Vlrici etc. filii nostri carissimi, capitaneum de Medwe*, te 1450. godine *Nos Fridericus...presenciam exhibuit nobis quasdam litteras illustris principis domini Vlrici, dei gracia etc., nati nostri carissimi*, a Ulrik 1456. godine *als der edel unser lieber freunde Ulrich von Rosenberg und sein erben weilend dem hochgeborenen fürsten unsern lieben herren und vater graf Fridrichen uns und unsern erben vier tausent gulten schuldig*. Vidi Tkalčić, *MCZ II*, 134, 210, i Rynešová, *Rosenberg IV*, 21.1.1456.

¹³² Teleki, *Hunyadiak*, 96.

¹³³ *Ibid*, 134.

¹³⁴ *Ibid*, 144.

¹³⁵ CKSL 30.XI.1443., Lienz i CKSL 18.XII.1443., Lienz.

¹³⁶ CKSL 11.XII.1443., Lienz.

¹³⁷ CKSL 10.II.1452., Heunfels i CKSL 12.II.1452.

¹³⁸ Robert Schwanke, »Beiträge zum Urkundenwesen der Grafen von Cilli«, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 14* (1939): 411–422, ovdje: 414 (dalje: Schwanke, *Beiträge*) i Primož Simoniti, *Humanizam na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. Stoletja*, 18 (Ljubljana: Slovenska matica, 1979).

¹³⁹ Schwanke, *Beiträge*, 421.

¹⁴⁰ Sergej Vilfan, »Glose k zgodovini srednjeveškega Celja.« *Kronika Časopis za Slovensko krajevno zgodovino 22* (1984): 15–19. Original isprave nije se sačuvao. Kopija se može pronaći u *Archiducis Caroli Confirmationes privilegiorum für Innerösterreich 1, 1564–1568*, rukopis u zemaljskom arhivu u Grazu, fol. 218–220 (dalje: *Archiducis*). Koristio sam transkripciju Bože Otorepeca na institutu za povijest Milka Kosa pri Slovenskoj Akademiji Znanosti i Umjetnosti. Vilfan tvrdi da je isprava bila samo potvrda postojećeg stanja, a da je Celje već dugo uživalo prava ostalih štajerskih gradova. Nadalje, u ispravi kojom su Celjski uzdignuti u kneževski rang Celje se spominje kao *stat*. CKSL 30.XI.1436., Prag.

¹⁴¹ *Archiducis*, fol 220–223.

Posljednje dvije godine Ulrikova života mogu se smatrati završetkom afirmacije Celjskog kneževskog ranga. Nekoliko je događaja koji govore u prilog ovoj hipotezi. Nakon raskida sa carem Fridrikom 1451. godine Ulrik je u rujnu 1452. godine preuzeo skrbništvo nad maloljetnim Ladislavom V.¹⁴² Iako je spletakama Ulrika Eitzingera odstranjen s Ladislavova dvora u rujnu 1453. godine,¹⁴³ već u veljači 1455. vraća se u »kraljevu milost« što je zabilježio Aeneas Sylvius: *Comes iis gestis, per amicos clam reconciliatur, reversurusque Viennam mango et splendido apparatu, mille ducens equites expeditos in armis, adit, venienti rex obviam extra urbem factus est. Primores, nobiles, populares, omnes secuti salutare, amplecti, laudare comitem, certare invicem, contumeliosius eieccerint, an magnificentius revocaverunt...in triumphantis modum revertitur.*¹⁴⁴ Ovaj opis nalikuje »radosnom« ulasku vladara u grad nakon krunidbe,¹⁴⁵ a iz reakcije Bečana može se jasno očitati količina moći koju je Ulrik u tom trenutku posjedovao. Bio je kraljev neformalni skrbnik,¹⁴⁶ po rječima samog Ladislava *pro decore Curie nostre ac direttore rerum nostrarum.*¹⁴⁷ Ujedno je imenovan hrvatsko-dalmatinskim banom¹⁴⁸ tako da se od tada naziva *regnorum Dalmacie Croacie et Sclauonie banus.*¹⁴⁹ Nije se činilo nemogućim niti da uskoro stekne čak i kraljevsku krunu.¹⁵⁰ Postupno je počeo slabiti i njegov najveći rival u Ugarskoj, *capitaneus regni Hungariae generalis* Ivan Hunyadi. Stvorena je liga baruna kojoj su na čelu stajali Celjski, Gorjanski i *iudex curiae* Ladislav Pálóc, s ciljem restauracije kraljevskog autoriteta.¹⁵¹ Uskoro je i sam Hunyadi bio prisiljen sklopiti savez s Ulrikom, u kolovozu 1455. godine,¹⁵² a početkom 1456. odrekao se i dijela kraljevskih prihoda, te određenog broja kraljevskih dvoraca u svom posjedu.¹⁵³

¹⁴² Karl Gutkas, »Der Mailberger Bund von 1451,« *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 74 (1966): 51–94, 347–392, Engel, *St. Stephen* 292, Klaić, *Povijest*, 281–292, i Mlinar, *Podoba*, 217–227.

¹⁴³ Vidi Dopsch, *Grafen*, 28, Štih, *Ulrik*, 39–41 i Klaić, *Povijest*, 314–315.

¹⁴⁴ Citirano prema Mlinar, *Podoba*, 312–313. Original u *Historia Bohemica* cap. 63 u Piccolomini: Aeneas Sylvii Piccolomini Senensis... opera quae extant omnia. Basel 1551 (Frankfurt 1967).

¹⁴⁵ Vidi Aleksander Gieysztor, »Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland,« u *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, ur. János M. Bak, 152–163, ovdje: 159 (Berkeley: University of California Press 1989), te Lawrence M. Bryant, »The Medieval Entry Ceremony at Paris,« u *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, ur. János M. Bak, 88–118 (Berkeley: University of California Press 1989).

¹⁴⁶ Štih, *Ulrik*, 39.

¹⁴⁷ Teleki, *Hunyadiak*, 549.

¹⁴⁸ Nominalni uživatelj službe je 1453. godine bio Ladislav Hunyadi što se vidi iz pisma upućenog gradu Bratislavi 3. svibnja (Teleki, *Hunyadiak*, 384). No čini se da Ladislav nikad nije kročio na tlo svoje banovine, a još je značajnije što u pismu upućenom Ulriku Celjskom istog dana ne koristi titulu hrvatsko-dalmatinskog bana (Teleki, *Hunyadiak*, 385). Vidi Klaić, *Povijest*, 323. U pismu Veneciji u svibnju 1455. godine Ulrik je obavijestio mletačku vladu o svom imenovanju od strane kralja. Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike X*, 95 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891).

¹⁴⁹ Nagy, *Zichy IX*, 351, Klaić, *Povijest*, 329. Isprava datira od 27. I. 1455. godine.

¹⁵⁰ Klaić, *Povijest*, 136. Ignacij Voje, »Balkanska politika Celjskih grofova« u Germadnik, *Celjski grofje*, 103–114 (dalje: Voje: *Balkanska*). Bosanski kralj Stepan Tomaš pisao je Veneciji, moleći za pomoć protiv Ulrika koji mu je pretendirao na kraljevstvo. Vidi Marko Šunjić, *Bosna i Venecija*, 278 (Sarajevo: Napredak, 1996).

¹⁵¹ Engel, *St. Stephen*, 294. Tekst saveza u Teleki, *Hunyadiak*, 437–438.

¹⁵² CKSL I.VIII.1455., Budim, A. Ujedno je pristao na već dogovoreni brak između svog sina Matije i Ulrikove kćeri Elizabete koji je bio poništen nakon Ulrikova protjerivanja s Ladislavova dvora. Nadalje, prepustio je Ulriku samostalno određivanje visine miraza. CKSL I.VIII.1455., Budim, B.

¹⁵³ Engel, *St. Stephen*, 295.

Hochgeboren Fürst

Krunom gotovo dvadesetogodišnjeg procesa kneževske afirmacije može se smatrati događaj koji je neposredno prethodio, a vjerojatno bio i povezan sa izmirenjem Ulrika i Ladislava. U povelji izdanoj 25. siječnja 1455. godine vojvoda Sigismund Tirolški oslovio je Ulrika kao *dem hochgeboren fürsten vnserm lieben öheim graf Vlreichen grauen zu Cili zu Ortenburg vnd im Seger etc, ban zu Dalmacien Croacien vnd in Winndischnlannden*.¹⁵⁴ Po prvi puta od proglašenja knezom Svetog Rimskog carstva jedan je Habsburg leopoldinske loze nazvao Celjskog *hochgeboren*. Koliko je Ulriku moglo značiti to priznanje vidi se iz daljnjeg teksta isprave. Sigismundu je naime posudio sto tisuća forinti što je u to vrijeme bila astronomska svota. Za usporedbu, godišnji je prihod čitavog ugarsko-hrvatskog kraljevstva 1475. godine bio petsto do sedamstopešest tisuća forinti.¹⁵⁵ Ulrik je znači skupo platio taj konačni korak na usponu u »Reichsfürstenstand.« Iduće godine u veljači sklopio je savez sa kneževima-izbornicima i vojvodama Saske, Fridrikom i Vilimom, pri čemu ga i oni oslovljavaju kao *hochgeboren fursten* i stoga smatraju sebi ravnim.¹⁵⁶

Po načinu na koji su oslovljavani, poklonima koje su dobivali, te savezima koje su sklapani očito je društveno-politička okolina Celjske grofove doživljavala kao kneževe i sukladno tome ih i tretirala. Po svemu sudeći sredina petnaestog stoljeća još uvijek je vrijeme u kojem su osobna moć, rodbinske veze i ugled bili važniji čimbenik za afirmaciju plemića u društvu od pravnog statusa njegovih posjeda. Bez obzira na to što je sporazumom s carem Fridrikom III. prestala postojati Celjska kneževina suvremenici su Celjske grofove prihvatili kao punopravne članove »Reichsfürstenstanda.« Godine 1455. Ulrik II., posljednji predstavnik svoje dinastije,¹⁵⁷ grof Celja, Ortenburga i Zagorja, ban Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (a nakon Hunyadijeve smrti 1456. godine i generalni kapetan Ugarske), dovoljno je moćan da se bez ustezanja i skromnosti može nazvati onako kako ga već čitava društveno-politička okolina i percipira: *fürst*.

Summary

The Status of the Counts of Cilli as Princes of the Holy Roman Empire

Robert Kurelić

King of Hungary and Emperor of the Holy Roman Empire Sigismund of Luxemburg elevated the counts of Cilli, Frederick II and Ulrich II, to the rank of princes of the Holy Roman Empire in 1436. This was a tremendous achievement for a family which barely a hundred years earlier had risen from minor Styrian nobility to the rank of count. This elevation was disputed by the Habsburg Duke Frederick V (later Emperor Frederick III), whose domain was threatened by the formation of this new principality. After a protracted feud Frederick and the Cilli finally reconciled in 1433, an agreement which brought an end to the principality of Celje, but recognized the »princely name« of the counts of Cilli.

¹⁵⁴ CKSL 25.I.1455., Lienz.

¹⁵⁵ András Kubinyi, »Stände und Staat in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts,« *Bohemia* 31 (1990): 312–325, ovdje: 323, i János M. Bak, »Monarchie im Wellental: Materielle Grundlagen des ungarischen Königtums im fünfzehnten Jahrhundert,« u *Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich*, ur. Reinhard Schneider, 347–384 (Sigmaringen: Thorbecke, 1987).

¹⁵⁶ CKSL 27. II. 1456., Pešta

¹⁵⁷ Voje, *Balkanska*, 106.

How did this unprecedented solution reflect on the status of the Cilli, who held lands in both the empire and in the kingdom of Hungary?

The imperial system of nobility was a legally defined pyramidal hierarchy composed of seven layers. The top was occupied by the emperor, followed by clerical and secular princes, and the »free lords« (counts and *Edelfreie*). These four layers represented the higher nobility, whereas the remaining three formed the lower nobility. The difference in status was further accentuated by the forms of address used for the members of a particular layer: *illustris/hochgeboren* for the emperor and the princes, *spectabilis/wohlgeboren* for the »free lords« and *nobilis/edel* for the lower nobility. Additionally, the emperor and the princes were entitled to add *dei gracia/von Gottes Gnaden* to their titles.

In Hungary there was no legally established hierarchy of nobles. Instead, all were considered to be equal and subject only to the king. However, a *de facto* hierarchy developed over the centuries so that the barons – holders of various offices at court and viceroys of the border territories – began to transform themselves into an aristocracy. In order to compensate for the lack of vassalage, the Hungarian system introduced an institution called *familiaritas*. »Minor« nobles served as an armed retinue or administrators of the magnates in exchange for income, while preserving their legal independence from their lord. The forms of address used in Hungary were not as elaborated as their imperial counterparts. The king still used *dei gracia* and *illustris*, but the general term for the nobility was simply *nobiles*. The barons, however, adopted the term *magnificus* in order to stress the distinction between themselves and the »lower« nobility.

After elevation to the rank of princes, the Cilli were recognized and addressed appropriately by their imperial and Hungarian peers, with a few notable exceptions. Emperor Frederick III refused to address them as *hochgeboren*, even after the reconciliation in 1433. He did, however, take Ulrich II Cilli as his royal councilor, which opened up new opportunities for him to assert his status and identity. During the Reichstag in Nuremberg in 1444 he was treated as a prince and even accorded the same respect as the elector-princes of the empire.

In Hungary there is only one recorded case of opposition to the new rank of the Cilli. Nicholas Újlaki, the voivode of Transylvania and one of the most powerful barons in the kingdom, refused to use the appropriate form of address in 1443. However, this was a period when the Cilli were severely weakened in Hungary. In the civil war that erupted in the kingdom after the death of King Albert II Habsburg in 1439 they supported his posthumously born son Ladislaus V against the Polish pretender Wladislaus III Jagiello. After the defeat of Ladislaus' party in 1441, in large part through the efforts of Nicholas Újlaki and John Hunyadi, the Cilli were forced to submit to Wladislaus and recognize him as their king, although they continued to champion the cause of the infant king. They did, however, receive from Wladislaus the recognition of their status as Hungarian nobles, and he also accorded them the respect due to princes. That it took one of Újlaki's power to contest the new rank of the Cilli serves only to confirm the immense power wielded by the Cilli. After Wladislaus' death at Varna in 1444 even the voivode was forced to recognize their imperial rank and address them as princes.

An important step in the assertion of one's identity as prince of the Holy Roman Empire was the use of the word »prince« or *fürst* by the individual himself. In the case of the Cilli, the first (and only) recorded instance dates to the year 1455, one year before Ulrich's assassination in Belgrade and nineteen years after the elevation. This was in fact not unprecedented, as the burgraves of Nuremberg followed a similar pattern in the late fourteenth century. It seems that the members of a newly elevated princely family would only begin addressing themselves as princes after they felt comfortable in the knowledge that their peers had accepted them as such and that they had achieved a level of power and prestige corresponding to the title.

In the last two years of his life Ulrich was the power behind the throne of Ladislaus V, king of Hungary and Bohemia and duke of Austria. The Cilli had himself named ban of Croatia and Dalmatia in addition to his previous title of ban of Slavonia. After Hunyadi's death in 1456 he was also the regent of Hungary, becoming thus the most powerful man in the kingdom. Additionally, he was also very close to acquiring the crown of Bosnia, which would have brought him to the very top of the medieval hierarchy.

However, one of the most important steps on his path of assertion was the full recognition of his princely title, when Sigismund of Tyrol, the cousin of Emperor Frederick III, addressed him as *hochge-*

boren in 1455. This was the first time that a Habsburg of the Leopoldinian branch addressed him in such a manner, which finally completed the long process of recognition of the princely rank of the Cilli. After that Ulrich seems to have felt himself fully entitled to call himself *fürst*.

Šolska kronika

Zbornik za zgodovino šolstva

Slovenski šolski muzej v Ljubljani izdaja svoje glasilo, ki izhaja kot vsakoletni zbornik s tradicijo leta 1964 nastalega zbornika šolsko-pedagoških muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Kot specializirana slovenska revija za zgodovino šolstva in pedagogike predstavlja včerajšnji utrip naših šol in je s svojim sporočilom obrnjena h koreninam, iz katerih raste tudi današnji šolski dan.

Revija je odprta za zgodovinarje, pedagoge, slaviste in vse šolnike, pa tudi za zgodovinske krožke, ki s svojimi prispevki predstavljajo raziskovalne rezultate s področja zgodovine šolstva od študij, do objav virov, spominskih zapisov in poročil o publikacijah. Objavlja pa tudi bibliografijo za slovensko zgodovino šolstva.

Zbornik za zgodovino šolstva – Šolska kronika je na voljo naročnikom in drugim na sedežu uredništva v Slovenskem šolskem muzeju, Plečnikov trg 1 v Ljubljani.